

4. Качкан В. Із шевченкіани Богдана Лепкого (шкіц-студія) // Богдан Лепкий в духовній історії України: Матеріали наукової конференції, Бережани, 27 серпня 2005 р. – Тернопіль: Джура, 2006. – С. 7–17.
5. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 176 с.
6. Сенета М. Феномен виникнення і особливості розвитку діаспорного шевченкознавства // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна. №50. – Кам'янець-Подільський, 2016.
7. Супронюк О. Еміграційне шевченкознавство ХХ століття (за матеріалами відділу україністики Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Бібліотечний вісник. – №4. – 2014. – С. 35-42.

УДК 82.09

Степан Хороб, д.ф.н., проф. (м. Івано-Франківськ)

**Богдан Лепкий – історик української літератури:
методологічний концептуалізм**

У статті зроблено спробу дослідити методологічний концептуалізм Богдана Лепкого як історика української літератури. Доведено, що «Начерк історії української літератури», який він видав на початку ХХ століття як підручник, зберігає свою літературну цінність серед іншого типу підручників і посібників, виданих впродовж першої половини ХХ століття.

Ключові слова: Б. Лепкий, національне письменство, методологія, концепти, історія української літератури.

The article makes an attempt to research into the methodological conceptualism of Bohdan Lepkyi as a historian of Ukrainian literature. It proves that his "An Outline of the History of Ukrainian Literature" which he published at the beginning of the XX th century as a textbook still preserves its literary value among another type of textbooks and manuals, printed in the course of the first half of the XX th century.

Keywords: B. Lepkyi, national writings, methodology, concepts, history of Ukrainian literature.

До недавнього часу, здається, лише фахівці з українського письменства могли вести мову про Богдана Лепкого як історика національної літератури. Та й то тільки принагідно (чи то у літературно-критичному нарисі про нього, як-от Зенон Кузеля, Василь Сімович, Микола Ільницький, Роман Гром'як, Володимир Качкан, чи то в оглядовому літературознавчому нарисі, як-от Богдан Романенчук, Мар'ян Козак, Ігор Качуровський, Михайло Наєнко, Олекса Мишанич). Безперечно, названі й не згадані тут дослідники праць Богдана Лепкого з історії української літератури зчаста покликалися на студії Івана Франка, Дмитра Чижевського, Михайла Возняка чи Євгена Пеленського, в яких так чи інакше постулювалася проблема методологічного концептуалізму в розвитку національного художнього письменства різних періодів його функціонування.

Та все ж і досі нема цілісних уявлень про методологічні концепції Богдана Лепкого як історика української літератури. Тим часом сьогодні, коли цей важливий аспект дослідництва цілого ряду літературознавців і критиків не лише з материкової України, а й з діаспори (приміром, Сергій Єфремов, Микола Зеров, Павло Филипович, Дмитро Чижевський, Леонід Білецький, Микола Гнатишак, Євген Пеленський, Мар'ян Якубець та ін.) неодноразово ставав об'єктом і предметом наукового осмислення, вивчення методологічного інструментарію Богдана Лепкого як історика нашого національного письменства набуває необхідної актуальності, доконечності нового погляду на нього. Тим паче, що впродовж останніх років з'явилися нові матеріали і статті, пов'язані з цією проблемою – як теоретико-методологічного, так й історико-літературного характеру.

Насамперед треба внести ясність і чіткість у те, що Лепкий як історик літератури починався не з виданих у 1909-1912 рр. в Коломиї у двох книжках «Начерку історії української літератури», що мала чітко визначену автором мету («підручник, призначений для загального вжитку»), а

порівняно раніше: під час учителювання в гімназіях Бережан (1895) та Кракова (1899-1914), у яких він викладав рідну словесність, зосібна українську літературу. Щодо цього, особливо успішними були його роки, проведені в Кракові, зокрема у гімназії ім. Яна III Собеського і в гімназії св. Яцека. Саме в цьому місті як культурному центрі Західної Галичини 1910 року «Лепкий склав учительський іспит із польської та української мов як з основних предметів і з латинської як побічного предмету і з 1 вересня 1911 року отримав посаду «дійсного вчителя» у Третій гімназії Кракова, – зазначає польський дослідник творчості письменника Мар'ян Якубець. – Одночасно з 1899 р. до 1914 р. він був викладачем української мови та літератури в Ягеллонському університеті, в 1908-1914 – також у чоловічій учительській семінарії» [1, с. 529].

Водночас не можна оминати незаперечного факту із творчої біографії письменника, що безумовно присутньо позначився на його історико-літературних інтенціях, як здійснений ним переклад «Слова о полку Ігоревім» 1899 року польською мовою та студії над його естетичними особливостями. Як писав сам автор у коментарях до видання своїх «Писань. Т.3.» (Київ – Ляйпціг, 1922), «перевід заготовив я протягом місяця, але майже цілий рік присвятив я студії цього найціннішого твору нашої літератури дотатарських років» [2, Т.1., с.789]. Тож має цілковиту рацію Олекса Мишанич, який стверджував, що «започатковані під час роботи над цим перекладом студії над «Словом» завершилися великим розділом у першій книзі «Начерку історії української літератури» (глава У1. – С.256-299), який можна оцінити як окрему монографію про «Слово». Тут вичерпно обговорено всі проблеми науки про «Слово»: історичні основи, зміст, літературні елементи, провідну ідею, міфологію, народнопоетичну основу (особливо думи), проблему авторства, викладено історію пам'ятки, з'ясовано її стійкість і значення, наведено основну бібліографію. Фактично Б.Лепкий підвів підсумки майже столітнього періоду вивчення «Слова» від В. Ганки, М. Граматіна і

М.Максимовича до своїх сучасників – П. Владимиrowa, В.Калдаша, В. Коцовського та І.Франка» [3, с.43-44].

Тож цілком аргументовано можна припустити, що Богдан Лепкий як історик літератури починався з викладів української і польської словесності в навчальних закладах Бережан та Кракова, з перекладів «Слова» і студій над ними.

Водночас його історико-методологічні концепції (спочатку у викладах) відточувалися у серії видань про українських письменників, а також під час підготовки їх творів до друку (як упорядник та автор статей-передмов до них). Так, він чи не першим підготував дослідження про творчість Василя Стефаника (Львів, 1903), опублікував цінний нарис про поетичну і фольклористичну діяльність Маркіяна Шашкевича (Коломия, 1912). Дослідники небезпідставно зауважують, що надто активну роботу Богдан Лепкий як історик літератури розгорнув, коли під час Першої світової війни оселився спочатку у Відні, а згодом (до 1919 р.) осів у австрійських містечках Ветцларі над Ланом та Зальцведелі, де провадив освітянську працю у таборах українських військовополонених. У Відні 1915 р. вийшла колективна праця з історії української літератури за участю Богдана Лепкого та Василя Сімовича. Друге, доповнене це видання вийшло у Ветцларі над Ланом 1918 року.

А от видавничу й наукову роботу він більше провадив у Берліні, куди перебрався по завершенні війни, хоча й не погодився на посаду доцента на факультеті східних мов (Seminar für Orientalische Sprachen). Та саме тут, у Берліні, він визрів у глибокого літературознавця з тонким методологічним інструментарієм. Навіть більше, саме тут розквітнув його талант історика літератури. «Тоді він підготував три– і п'ятитомні видання творів Т. Шевченка, твори Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, І. Котляревського, О. Стороженка, С. Руданського, І. Тобілевича, Ю. Федьковича та інших» [4, с.531]. До речі, видання творів Тараса Шевченка він супроводив доволі розлогою історико-літературною розвідкою («Про життя і твори Тараса Шевченка», 1919). Інші видання вміщували його

вступи, післямови чи коментарі, що нерідко несли в собі очевидні засадничі першовідкриття.

Повернувшись наприкінці 1925 року з Берліна до Кракова, Богдан Лепкий працював учителем словесності спочатку в гімназії св. Анни, а згодом у гімназії Гене-Вронського й водночас читав лекції з історії української літератури в Ягеллонському університеті як асистент професора; з 1 січня 1935 року Богдан Лепкий став тут надзвичайним професором. У зв'язку з цим він викладав спеціальний курс польсько-українських літературних взаємин, у серії «Слов'яни» видав польськомовний інформаційний посібник «Нарис української літератури» (Варшава-Краків, 1930), в якому широко представив проблеми України, її народу, мови, давньоруського письменства (щоправда, літературі він присвятив лише маленьку частину тому). Цікавим історико-літературним дослідженням з методологією компаративізму є книга Богдана Лепкого «Три портрети. Франко-Стефанік-Оркан» (Львів, 1937), де розкрита характеристика творчості українських і польського письменників.

І все ж, за визнанням літературознавців, найціннішим історико-літературним виданням Лепкого є двотомний «Начерк історії української літератури», що видрукуваний ще в перших десятиліттях ХХ століття¹. Тут цілком очевидно проступає авторська методологічна концепція, висловлена ним самим на початку «Начерку...»: «безумовним постулатом» відбору й аналізу літературних творів є краса, тобто поява у словесному українському письменстві («говореному й писаному») суто естетичних почуттів» [5, с. 21-23]. По суті, підручник Богдана Лепкого (доведений лише до кінця ХVІІ ст.) розглядав фольклорні та міфологічні засади українського письменства, явища й процеси давньої української літератури як органічної частини загальної

¹ Уперше це видання у двох книжках побачило світ у Коломийському видавництві Якова Оренштайна 1909-1912 рр. Друге доповнене видання цього підручника вийшло в Києві-Лейпцигу 1923 р.

культури нашого народу. Іншими словами, Богдан Лепкий добирав до своєї історико-літературної концепції такого підручника лише «красиві» (вершинні) явища національного письменства. Як пише Михайло Наєнко, «це був своєрідний антипод виданого у Львові 1910 р. «Нарису історії українсько-руської літератури до 1890 року» Івана Франка, в якому той керувався переважно бібліографічним принципом організації матеріалу» [6, с. 735-736].

Перший том « Начерку» мав, за задумом Богдана Лепкого, з'ясувати особливості розвитку історії нашого національного письменства «до нападу татар», тобто до «Слова о полку Ігоревім» (цей матеріал обіймає 6 глав). Другий том, знову ж таки за задумом Богдана Лепкого, мав обіймати наступні глави: «від нападів татар до Котляревського». Однак цей задум автора так і залишився не зреалізованим, точніше – незавершеним. Уже згадуваний Олекса Мишанич справедливо акцентує на тому, що Лепкий-історик літератури тут «користувався філологічним методом, звертав увагу на художність творів, їхній ідейно-естетичний зміст і образно-стильову систему» [7, с.47].

Зрозуміла річ, що така історико-літературна концепція Богдана Лепкого органічно впливала із естетичних принципів молодомузівців, діяльність яких він поділяв і всіляко намагався прищепити в літературно-критичній думці початку ХХ століття їх філологічну наукову методологію. Таку методологію, згідно з якою можна приступати до аналізу художньо довершених літературних творів і фольклорно-міфологічних явищ, а з іншого боку, виокремлювати їх як непроминальні «естетично красиві» факти у розвитку національно-духовного процесу.

Та задекларована в такий спосіб літературознавча концепція (про що засвідчує наведена вище цитата автора) в подальшому написанні «Начерку історії української літератури» самим же Богданом Лепким була присутньо відкорегована: у процесі написання він зрозумів, що такий підхід, вочевидь, обмежуватиме саме осмислення безперервності історико-літературного процесу, в якому,

зрозуміло, є як вершинні («красиві»), так і пересічні («недосконалі») явища. Якщо ж орієнтуватися лише на естетично красиві твори, приміром, «Слово о полку Ігоревім», фольклорно- міфологічні оповідки чи усну народну поезію, то осторонь літературознавчого осмислення залишиться чималий корпус літописної та полемічної літератури, цінність яких для національного письменства визначається не так естетичною досконалістю («художньою красою»), як історичним змістовим наповненням.

Відтак Богдан Лепкий змушений був писати свій «Начерк» за методологічними принципами пропонованої вже тоді (Іваном Франком, Іваном Вагилевичем, Сергієм Єфремовим та ін.) історичної школи. І тільки в окремих випадках, як-от в аналізі «Слова», спостерігається прагнення автора підручника виокремити у цій «безсмертній поемі» своєрідні художні «прикраси та фігури», тонко зіставити реальні історичні події минулого з «вифантазованим світом», естетично аргументувати їх єдність як на рівні змісту, так і на рівні форми, зрештою, органічну злютованість у матеріалі тексту книжної і фольклорної традиції.

Богдан Лепкий особливо акцентував «на зв'язках поеми з образною мовою народних дум, поряд із якою органічним видається суто літературний стиль, сповнений «поетичних символів, фігур і тропів, з усіма прикметами виробленої артистичної книжної форми» [8, с.188]. Можна припустити, що власне художність як надважливий чинник естетичної краси для Богдана Лепкого стала б концепційною в методології «Начерків», якби він писав, скажімо, про поезію українського літературного бароко, про твори Ренесансної літератури, врешті, про окремішню творчість українських письменників, починаючи з XVIII століття, наприклад, того ж Григорія Сковороду, Івана Котляревського та ін.

Доречно зауважити, що згодом, уже в 30-х рр., в зазначеному вище «Нарисі української літератури» (Варшава-Краків) Богдан Лепкий звернеться до цих явищ національного письменства у відповідних розділах, однак це буде радше прагненням просвітницьким, а не аналітичним з

його естетичною характеристикою та визначенням художніх особливостей. Можна навіть здогадуватись, що в основу цього «Нарису» лягли лекційні курси з української літератури, що їх Богдан Лепкий читав студентам Ягеллонського університету впродовж 1925-1932 років як пропедевтично-ознайомчі. Більш докладному аналізу піддавалися ним фольклорні твори українців, їх обряди й ритуали (приміром, весільні, різдвяні та ведикодні). В них дослідник віднаходив «високий артистизм», вишукані естетичні форми, надто ж в пісенній творчості. Між іншим, у своєму підручнику «Начерк історії української літератури» Богдан Лепкий цьому пласту усної народно-поетичної творчості українського народу присвятив промовисті сторінки, власне, використавши методологічну концепцію «краси естетичних почуттів» [9, Т.1, с.22].

Таким чином, Богдан Лепкий у цілому ряді статей, написаних у різний час, а також у підручнику з історії національного письменства використовував такі методологічні засади, котрі, з одного боку, до певної міри продовжували підходи до літератури молодомузівців як адептів філологічної школи в українському літературознавстві («явище літератури як вияв своєрідності національного словесного мистецтва»), а з іншого – як естетично довершені, національно неперебутні окремішні (вершинні) «лише красиві» з'яви. Сам Богдан Лепкий підкреслював у своїх критичних виступах, у численних рецензіях та дослідженнях, що такий його концептуалізм методологічних принципів здебільшого впливав із «власної наукової й артистичної творчості», «з власного досвіду сприйняття українського національного письменства», що «запам'ятовується передовсім завдяки оригінальним художнім творінням» [10, с. LXX-LXXI].

При цьому варто відзначити зчаста постульоване Богданом Лепким (і в літературознавчих працях, і в епічних творах) засадниче поняття національного «як первня» в літературі загалом. Йшло це, вочевидь, від розуміння ним «артистичної творчості» як органічного вияву національного

етносу з його мовою, характером, традиціями й обрядами, зрештою, з національною психікою. За спостереженнями дослідників творчості Богдана Лепкого, зокрема його історико-літературних праць, він у своїх «Начерках» «послідовно наголошував на тих текстах, які мали національно-патріотичне спрямування, ставали на захист єдності руської землі, відзначалися почуттям демократизму і альтруїзму. Він наголошував, що на недоліках нашого давнього письменства відбився брак доброї освіти і відсутність одної єдиної рідної літературної мови, різниця між книжною і народно-розмовною мовою» [11, с.47].

Згадаймо, що мова як елемент мислення і виразу певного народу (і то не формальний тільки, а насамперед змістовий) в теорії Олександра Потебні та в його методології словесності впливала на формування загальних приписів щодо підходу в аналізі творів (текстів) художньої літератури. Можна вважати, судячи з пізніших критичних нарисів Богдана Лепкого про Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Панька Куліша, Леоніда Глібова, Олексу Стороженка, Марка Вовчка, Юрія Федьковича, Івана Франка, Василя Стефаника та ін., що власне елемент національного в його історико-літературному мисленні був чи не домінуючим у загальному методологічному концептуалізмі літературознавця.

Таку позицію Богдана Лепкого, такі його методологічні принципи згодом розгорнуть інші українські історики літератури – Леонід Білецький («Історія української літератури. Народна поезія», 1937, 1947) та Микола Гнатишак («Історія української літератури», 1941). Перший, «означивши у вступі (до своєї «Історії...». – С. Х.) саме поняття «література», її специфіку образності, її естетичну функціональність, її приналежність до загальної історії народу, її природний зв'язок з народною творчістю та дохристиянською вірою і міфологією, постулює два важливі моменти – виокремлення основних епох, у яких творчо побутував український народ, а також яскраві естетичні явища, які створив [...] цей народ упродовж багатовікової історії» [12, с. 375]. Другий у своїй праці («Історія української

літератури» – С. Х.) справедливо зауважував, що «здоровий психологічний, культурно-історичний та естетичний розгляд літературних творів доводить вкінці до висновку, що і в обсягу поетичної краси рішають навіть в естетичному сенсі не лише естетичні, але й ідейні, етичні та суспільні первні», відтак доконечним є «тісно сполучати естетичну оцінку літературного твору з оцінкою ідейною, етичною й національно-суспільною» [13, с. 17-18].

Зрозуміла річ, що кожен історик української літератури по-своєму підходив до висвітлення етапів й особливостей її розвитку, до використання відповідно логічного інструментарію. Богдан Лепкий йшов від початків виникнення текстів книжної та фольклорної традиції до вершинних, «естетично красивих» творів національного письменства, що здатні викликати естетичні відчуття. Цим він почасти заперечував Івана Франка, який у своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 року» як головний використовував принцип бібліографічності в організації зібраного й проаналізованого художнього матеріалу.

Видана майже тоді ж, що і праця Богдана Лепкого, «Історія українського письменства» Сергія Єфремова репрезентувала принципово відмінний методологічний концептуалізм: історія літератури – це не що інше, як історія ідей в широкому розумінні цього слова, а не лише «вислід художнього твору». Тут і різні епохи розвитку державної самостійності, і національної залежності, і національного відродження тощо. Внаслідок такого підходу, за словами Миколи Зерова, мимохіть випадали із поля зору такі твори національного письменства, що не підпадали під поняття «національно-визвольної ідеї». Хоча, за твердженням неокласика, саме такий методологічний принцип Сергія Єфремова сприяв утворенню «канону українського письменства» загалом.

Уже згадуваний Леонід Білецький у своїй «Історії...» схоже до «Начерку» Богдана Лепкого важливу увагу приділяв «характеристиці національного типу» в усній і писемній

літературі і, як і Сергій Єфремов, виокремлював певні періоди цього – дохристиянський, християнський, історичні тощо. Згодом Микола Гнатишак та Дмитро Чижевський, як і їх попередники, зберігаючи «первень національного» в методологічних концепціях добору й аналізу історико-літературного матеріалу, все ж відійшли від звичного «канону українського письменства». Вони почали (кожен у свій час) будувати історію української літератури «не за принципами зміни суспільних епох, економічних формацій чи національно-визвольних змагань, а за принципом зміни літературних стилів» [14, с.669]. Вони віддавали пріоритет в осмисленні літератури, зокрема української, як мистецтва слова і не виносили словесний матеріал (яким би він не був – «красивим», «довершеним», «естетичним», «соціально-етичним», врешті, «національно-ментальним») за межі художності й образності. Безперечно, навіть такий досвід, що ним виявився методологічний концептуалізм Богдана Лепкого, має свою цінність у написанні нових історій українського письменства.

Тим часом його «Начерк історії української літератури» у двох томах (третя запланована книжка так і не побачила світу), що був задуманий автором як гімназійний підручник і видання для самоосвіти, на жаль, і досі залишається недооціненим. Богдан Лепкий зі своїм «Начерком» ні за життя, ні після цього не був удостоєний належної уваги з боку літературознавців. Він усвідомлював, що творив свою історію національного письменства (хай тільки його давні сторінки) «далеко від рідної землі, від наших наукових центрів, а навіть від друкарні, в якій печатали (її), та ще серед життєвих відносин, до автора не дуже то прихильних» [15, с.306 – 307]. Водночас історик літератури був свідомий того, що «літератури не вчимося з підручників, а з читання літературних творів» [15, с.307], відтак свій «Начерк» вважає «тільки захоотою, а подекуди провідником у країну нашого дотатарського письменства» [15, с.308]. Доречно зауважити, що на тоді роль такого «провідника» для галицького середньо шкільного

«молодечтва» виконувала лише книжка-підручник Омеляна Огоновського «Історія літератури руської». Однак цього було замало, потрібен був підручник з новими, більш продуктивними підходами у висвітленні цілого ряду історико-літературних явищ як давнього, так і сучасного письменства. Тому, як мовиться, праця з історії рідної літератури Богдана Лепкого була на часі. Тим паче, що «Начерк» його відзначався, як уже згадувалося, багатим і різноманітним матеріалом, об'єктивністю суджень, зусібною увагою до першоджерел, зрештою, доступною манерою викладу.

Власне, усе це дає надії на перевидання «Начерку історії української літератури» Богдана Лепкого (це, до речі, здійснив 1991 року у Мюнхені покійний Олекса Горбач) в Україні. Адже навіть такий досвід, що ним виявився його методологічний концептуалізм, має свою наукову і методичну цінність у написанні нових історій українського національного письменства.

Література:

1. Якубець М. Богдан Лепкий // Мар'ян Якубець. Українознавчі праці. – К., 2017. – С. 529-532;
2. Лепкий Б. Твори в двох томах. – Т.1. – К., 1997;
3. Мишанич О. Давнє українське письменство в науковій та художній спадщині Богдана Лепкого // Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, пісні. – Бережани – Тернопіль, 2001 – с. 41-50.
4. Якубець М. Богдан Лепкий // Мар'ян Якубець. Українознавчі праці. – К., 2017. – С. 529-532
5. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Кн.1. До нападів татар. – Коломия, 1909;
6. Наєнко М. Літературознавство і критика: 1917-1940 // Історія української літератури ХХ століття. Кн. Перша. – К., 1993. – С.731-769;
7. Мишанич О. Давнє українське письменство в науковій та художній спадщині Богдана Лепкого // Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, пісні. – Бережани – Тернопіль, 2001 – с. 41-50.

8. Наєнко М. Історія українського літературознавства і критики. – К., 2010.
9. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Кн.1. До нападів татар. – Коломия, 1909.
10. Цит. за: Верниволя В. (В. Сімович) Богдан Лепкий// Богдан Лепкий. Писання. – Київ – Лейпциг, 1922 – С.V. - LXXVII;
11. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Кн.1. До нападів татар. – Коломия, 1909.
12. Хороб С. Леонід Білецький – історик української літератури// Леонід Білецький. Історія української літератури: у 2-х т. – Т.1. – Івано-Франківськ, 2015. – С.364-379;
13. Гнатишак М. Історія української літератури. – Прага, 1941;
14. Ільницький М. Ідейно-етичний естетизм Микола Гнатишака // Микола Ільницький. На перехрестях віку: у 3 кн. Кн. III. / М. Ільницький. - К., - С.666-688.
15. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Кн. 1. До нападу татар. – Коломия, 1909;

Вивчення творчості Богдана Лепкого в школі

УДК 37.02

Майя Кондирева

Творчість Богдана Лепкого у форматі зовнішнього незаліжного оцінювання з української мови і літератури

У статті йдеться про актуальність осмислення творчості Богдана Лепкого в контексті вимог нової української школи, а відтак окреслено систему роботи учителя-словесника, що стосується життєвого і творчого шляху славетного земляка, для формування в учнів 5 – 11 класів літературної та комунікативної компетентностей у процесі реалізації програмних вимог на